

Prądnik. Prace Muz. Szafera	32	223–240	2022
-----------------------------	----	---------	------

JOANNA LASKOSZ

Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie
ul. Św. Jana 26, 31-018 Kraków
e-mail: joanna.laskosz@archiwumnauki.pan.pl

**PROFESOR WALERY GOETEL W WYZNACZANIU OBSZARÓW
CHRONIONYCH NA GRANICY POLSKO-CZESCHOSŁOWACKIEJ
U ZARANIA PAŃSTWOWOŚCI POLSKIEJ W XX WIEKU**

**Professor Walery Goetel's involvement in designating protected
areas on the Polish-Czechoslovak border at the dawn
of Polish statehood in the 20th century**

Abstract. This article aims to present in a chronological order the wide and varied activities of Professor Walery Goetel for the establishment of borderland national parks in the Pieniny and Tatra Mountains, and in the massif of Babia Góra. Countless contacts and meetings with politicians and scientists from Poland and Czechoslovakia, conferences, dozens of lectures and papers on borderland parks, and finally mediating the purchase of estates in the Tatra and Pieniny Mountains by the State, to mention the main aspects of the scientist's activity, show the magnitude of the work Goetel put into making borderland national parks a reality.

Key words: Walery Goetel, border national parks, Pieniny National Park, Tatra National Park, history, cooperation, Czechoslovakia

GENEZA

Zamiłowanie Walerego Goetla do Tatr to kwestia powszechnie znana. Niemalże wszystkie kierunki działalności uczonego wynikały z jego wczesnej fascynacji przyrodą górską. Młodzieńcze wycieczki tatrzańskie przerodziły się z czasem w wycieczkowe taternictwo i narciarstwo, a w końcu w pracę naukową. To przede wszystkim w Tatrach i Pieninach prowadził badania geologiczne, najpierw jako student, później asystent przy Gabinetie Geologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, a wreszcie profesor Akademii Górniczej. W 1907 r. przyjęty został w poczet członków Towarzystwa Tatrzańkiego (TT) i aktywnie działał w Sekcjach: Turystycznej oraz Ochrony Tatr TT. Od 1918 r. członek Zarządu Głównego, a następnie wiceprzewodniczący PTT. W środowisku tym poznał wielu ówczesnych działaczy tatrzańskich, a wśród nich Jana

Fot. 1. Walery Goetel w Tatrach, fot. ze zbiorów rodzinnych wnuka W. Goetla – dr. inż. Piotra Chrzęstowskiego

Photo 1. Walery Goetel in the Tatra Mountains, photo from the family collection of Walery Goetel's grandson, Dr Piotr Chrzęstowski, Eng.

Tatr utworzyć rezerwat, czy zaczątek naszego „parku narodowego” [...] Otóż jestem najzupełniej pewna, iż masz duży wpływ (lub jeśli zechcesz, możesz mieć) na prof. Szajn[ochę]³. Chodzi więc o to, żebyś go stopniowo przyzwyczajał do myśli, że Towarzystwo Tatrzańskie powinno stworzyć choćby niewielki rezerwat kosztem kilkudziesięciu tysięcy koron, którymi może rozporządzać. Na nieszczęście nie mam jeszcze zupełnie określonego planu, tj. nie mogę Ci napisać: Jest już dolina z halami luzem itp. należąca do gospodarza B., który na pewno ją sprzeda. Jednak mam już trochę danych, z których wreszcie wyłonię zupełnie określony w praktyce plan – wszystko to nie jest łatwo zrobić, bo trzeba dużej konspiracji, inaczej, jak łatwo się domyślasz, ceny mogłyby się podnieść do niemożliwych granic (Mama trochę mi w robocie dopomaga, a wolimy robić to bez zbytniego pośpiechu, niżeli popsuć sobie drogę do celu). Ale ogromnie ważnym jest przekonanie Szajnochy, jak to byłoby pięknie, gdyby za jego przesury – dzięki jego mądrości i zasługom stworzono tak piękną rzecz, jaką jest rezerwat choćby jednej doliny tatrzańskiej – takie wspólne dobro narodowe – nie rozdrobione w rękach setek właścicieli [...]⁴.

Nie wiemy w jakim stopniu pomógł Goetel wówczas swojej przyjaciółce. Musiał jednak zachować tę ideę w sercu, skoro już w niedalekiej przyszłości stał się czołowym orędownikiem utworzenia parku narodowego w Tatrach, a także na innych terenach przygranicznych.

Gwalberta Pawlikowskiego, „duchowego ojca tatrzańskiego ochroniarstwa”¹ i koncepcji Tatrzańskiego Parku Narodowego. W Tatrach nawiązywał liczne znajomości, a także przyjaźnie, m.in. z Heleną Dłuską², siostrzenicą Marii Skłodowskiej-Curie. W spuściźnie uczonego w Archiwum Nauki znajduje się bogata korespondencja z dziewczyną, a w niej list datowany na rok 1913 dotyczący parku narodowego w Tatrach:

[...] Natomiast ja znowu zwrócę się do Ciebie z prośbą, propozycją, której znaczenie dla nas wszystkich kochających Tatry z pewnością należyście ocenisz. Jestem pewna, że Tobie w podobnej mierze, jak i mnie zależy na tym, ażeby choć w drobnej części

¹ Jan Gwalbert Pawlikowski (1860–1939) – ekonomista, publicysta i polityk, taternik, pionier ochrony przyrody.

² Helena Dłuska (1892–1921) – taterniczka, córka Bronisławy i Kazimierza Dłuskich, towarzyska wypraw taternickich Walerego Goetla, członkini założonego przez Goetla młodzieżowego „Kółka Samokształcenia”, zob. Laskosz, J. (2022). „Chciałabym, żeby nasz stosunek był prawdziwie braterski...”. O młodzieżowej przyjaźni Heleny Dłuskiej i braci Goetłów. *Wierchy*, 86, 27–54.

³ Władysław Szajnocha (1857–1928) – geolog, paleontolog, profesor i rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego, prezes Towarzystwa Tatrzańskiego (1912–1922) oraz Polskiego Towarzystwa Geologicznego.

⁴ List Heleny Dłuskiej do Walerego Goetla, Zakopane, ok. 1913 r., AN PAN i PAU, sygn. K III-36, IV/12.

Fot. 2. Uczestnicy zebrania dotyczącego Tatr i ochrony przyrody na werandzie dworca Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego w Zakopanem, Wśród uczestników: Walery Goetel, Ferdynand Goetel, Jan Gwalbert Pawlikowski, Bronisław Romaniszyn, Tadeusz Kowalski, Stanisław Sokołowski, Tadeusz Kornilowicz, Władysław Semkowicz, Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, Karol Stryjeński i in., Zakopane 1926, AN PAN i PAU, sygn. K III-36, fot. nr 1925 r.

Photo 2. Participants of a meeting on the Tatra Mountains and nature protection gathered on the porch of the Polish Tatra Society station in Zakopane. Among the participants are Walery Goetel, Ferdynand Goetel, Jan Gwalbert Pawlikowski, Bronisław Romaniszyn, Tadeusz Kowalski, Stanisław Sokołowski, Tadeusz Kornilowicz, Władysław Semkowicz, Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, and Karol Stryjeński. Zakopane 1926, AN PAN and PAU, ref. no. K III-36, photo no. 1925

KOMISARZ RZĄDOWY I DELEGAT PROP

Walery Goetel jako wieloletni członek PTT, później przewodniczący plebiscytu na Spiszu i Orawie (1919–1920), a wreszcie Komisarz Rządowy do Delimitacji Granicy Polsko-Czechosłowackiej (1924–1928) miał wyśmienity ogląd spraw związanych z południowym obszarem kraju. W 1924 r. podpisał z ramienia rządu polskiego tzw. protokół krakowski, kończący oficjalnie spór z Czechosłowacją o Jaworzynę spiską. Z inicjatywy Goetla i czeskiego komisarza – Václava Roubíka⁵ dołączony został do tegoż Protokołu dodatkowy zapis (w aneksie B), iż obydwa państwa powinny jak najszybciej zawrzeć konwencję turystyczną oraz konwencję o parku przyrodniczym (rezerwacie) na pograniczu obu państw. Umowa stała się podstawą do rozpoczęcia akcji tworzenia pogranicznych parków narodowych. Co więcej, zaproponował Goetel zorganizowanie także wspólnej konferencji polsko-czechosłowackiej dla omówienia kwestii dotyczących realizacji powyższych konwencji. Odbyła się ona w Zakopanem w dn. 6–8 września 1924 r. pod przewod-

⁵ Václav Roubík (1872–1948) – czechosłowacki urzędnik państwowy i polityk, minister robót publicznych (1926), członek czechosłowackiej Komisji ds. utworzenia Parku Narodowego w Tatrach (1936–1938).

Fot. 3. Uczestnicy Zjazdu Państwowej Komisji Ochrony Przyrody, wśród uczestników m.in.: Władysław Szafer, Jan Gwalbert Pawlikowski, Walery Goetel, Warszawa, 14 grudnia 1925 r., AN PAN i PAU, sygn. K III-36, fot. nr 1904

Photo 3. Participants of the Congress of the State Commission for Nature Conservation, including Władysław Szafer, Jan Gwalbert Pawlikowski, and Walery Goetel, Warsaw, 14 December 1925, AN PAN and PAU, ref. no. K III-36, photo no. 1904

nictwem obu komisarzy granicznych. Wzięli w niej udział przedstawiciele odpowiednich ministerstw, uczeni, a także członkowie towarzystw turystycznych. Konferencja opracowała podstawy organizacji pogranicznych parków narodowych polsko-czechosłowackich w Tatrach, Pieninach, na Babiej Górze i w Czarnohorze.

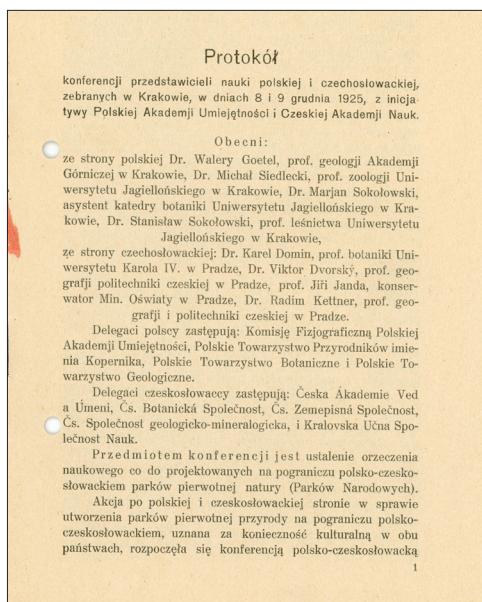
W 1922 r. Walery Goetel został również przyjęty w poczet członków Państwowej Komisji Ochrony Przyrody, której przewodził prof. Władysław Szafer, a będącej organem doradczym Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP). Kiedy w 1925 r. Komisja zmieniła nazwę na Państwową Radę Ochrony Przyrody (PROP), Władysław Szafer objął równocześnie funkcję Delegata do spraw ochrony przyrody MWRiOP, natomiast Walerego Goetla wybrała Rada na swego delegata dla spraw pogranicznych parków narodowych. Był on także stałym łącznikiem MWRiOP i zainteresowanego realizacją parków pogranicznych Ministerstwa Spraw Zagranicznych (MSZ). Od tego momentu mógł oficjalnie prowadzić wszelkie sprawy dotyczące parków narodowych. Rozpoczął stałą współpracę w tym zakresie z Władysławem Szaferem oraz innymi „ochroniarzami”, działaczami społecznymi i turystycznymi w Polsce, a co najważniejsze, pozyskał dla idei pogranicznych parków również uczonych czeskich.

WSPÓŁPRACA Z CZECHOSŁOWACJĄ

Był rok 1921. Podczas wycieczki w Tatry Bielskie spotkał Goetel trzech profesorów praskich: Karela Domina⁶, Radima Kettnera⁷ i Viktora Dvorský'ego⁸. Podziwiając piękno otaczającej przyrody wspólnie uznali, iż: *granica biegnąca głównymi i bocznymi grzbietami tatrzańskimi (...) jest sztucznym tworem. Wtedy też nasunęła się Goetlowi, jak pisał: myśl utworzenia z całych Tatr, po obu stronach granicy państwowej, pogranicznego Parku Narodowego, w którym w ścisłym porozumieniu pracowałiby naukowcy, a z jego piękna korzystałoby turyści z obu stron. Myśl ta została przez Kolegów czeskosłowackich przyjęta z pełną aprobatą i w ten sposób rozpoczęła się nasza współpraca nad ochroną tatrzańskiej przyrody (Goetel, 1970).*

Z powyższej trójki najbardziej intensywnie przebiegała współpraca z Karem Dominem (zob. Laskosz, 2019), o czym świadczy obszerna korespondencja Walerego Goetla z czeskim uczonym. To właśnie Domin był inicjatorem konferencji przedstawicieli nauki polskiej i czeskosłowackiej w sprawie projektowanego parku tatrzańskiego, która odbyła się w Krakowie w dn. 8–9 grudnia 1925 r., oficjalnie jako konferencja ekspertów z inicjatywy Polskiej Akademii Umiejętności i Czeskiej Akademii Nauk. Jej uczestnicy wypracowali protokół zawierający osiem zasad, którymi mieli kierować się przedstawiciele obu państw podczas tworzenia pogranicznych parków narodowych, stanowiący podstawę do wszelkich dalszych działań w tym zakresie. Pierwsze dwa podpisy na końcu protokołu to nazwiska Goetla i Domina⁹.

Warto podkreślić, iż z czasem relacje uczonych przybrały mniej oficjalną formę. Łączyła ich działalność naukowa – przyrodnicza, a szczególnie wspólny cel, jakim było ustanowienie w Tatrach pogranicznego parku narodowego. Goetel często zwracał się

Fot. 4. Pierwsza strona Protokołu konferencji przedstawicieli nauki polskiej i czeskosłowackiej, zebranych w Krakowie w dniach 8–9 grudnia 1925 r., AN PAN i PAU, sygn. K III-36, I/370

Photo 4. First page of the Protocol of a conference of Polish and Czechoslovak scholars held in Krakow on December 8–9, 1925, AN PAN and PAU, ref. no. K III-36, I/370

⁶ Karel Domin (1882–1953) – czeski botanik, rektor Uniwersytetu Karola w Pradze, zasłużony dla idei pogranicznych parków narodowych, członek Czechosłowackiej Akademii Nauk, członek zagraniczny Polskiej Akademii Umiejętności.

⁷ Radim Kettner (1891–1967) – czeski geolog, profesor Uniwersytetu Karola, członek Czechosłowackiej Akademii Nauk, członek zagraniczny Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk.

⁸ Viktor Dvorský (1882–1960) – czeski geograf, profesor Uniwersytetu Karola, uczestnik konferencji pokojowej w Wersalu w 1919 r., brał udział w pracach nad delimitacją granicy polsko-czechosłowackiej w latach 1922–1923, uczestniczył, głównie w pierwszej fazie działań, w tworzeniu pogranicznych parków narodowych.

⁹ Cały tekst Protokołu zamieszczony został w tekście Wójcika (2019)

do przyjaciół z Pragi z prośbą o pomoc w załatwieniu różnych spraw natury formalnej dotyczących pogranicznych parków narodowych, nierzadko prosząc o interwencję lub też zaaranżowanie spotkań z ministrami czy też najwyższymi urzędnikami czeskimi.

Uczony cenił sobie również współpracę z Komisarzem Rządowym Republiki Czeskiej – Václavem Roubíkiem. Wielokrotnie pisał, iż miał w nim dobrego partnera, popierającego akcję pogranicznych parków.

Nie bez znaczenia były ponadto dobre relacje z Klubem Czechosłowackich Turystów, który od momentu podpisania konwencji turystycznej pomiędzy Polską i Czechosłowacją w 1925 r., oficjalnie popierał ideę pogranicznych parków narodowych.

NOTA MINISTERSTWA SPRAW ZAGRANICZNYCH RP

W 1926 r. MSZ w Warszawie zwróciło się do MSZ w Pradze z propozycją, aby rząd czechosłowacki zechciał mianować pełnomocników do rokowań związanych z kwestią pogranicznych parków narodowych oraz powołał do życia konferencję lub też stałą komisję międzyministerialną dla przygotowania wszelkich spraw dotyczących parków narodowych. Ministerstwo poinformowało równocześnie, iż polski rząd powołał już wspomnianych pełnomocników tj. Walerego Goetla i Jana Frylinga¹⁰ (nota MSZ z 20 maja 1926). Jeszcze przed oficjalnym wysłaniem noty, napisał Goetel do Roubíka:

Zwracam się do Wielmożnego Pana Ministra, jako współautora protokołu krakowskiego, przyjaciela i opiekuna idei naszych pogranicznych Parków Narodowych, aby zechciał w tej doniosłej chwili, w której sprawa Parków może nareszcie ruszyć z martwego punktu użyć całego swego wpływu, celem uzyskania przychylniej odpowiedzi na naszą notę i rozpocząć rokowania co do Parków. Chodzi więc głównie o mianowanie pełnomocników i uruchomienie konferencji międzyministerialnych, gdyż bez tych dwóch czynników nie podobne jest w ogóle ruszenie całej sprawy. Jestem głęboko przekonany, że gdy raz zejdziemy się przy stole obrad i wspólnego porozumienia się, znajdą się drogi jak najlepszego pożytku dla obu stron [...]. Jestem gotowy ofiarować wszelkie wysiłki z mojej strony dla najbardziej lojalnego traktowania całej sprawy. Jesteśmy gotowi pod tym względem do wszelkich rozumnych kompromisów¹¹.

Niestety czechosłowacki rząd nie spieszył się z odpowiedzią na notę, która nadeszła dopiero po trzech latach w 1929 r. i odrzucała niemalże wszystkie propozycje Polaków. Goetel wielokrotnie interweniował w tej sprawie u odpowiednich ministrów czechosłowackich. Przed wyjazdem do Pragi w maju 1928 r. tak pisał do Domina:

Co do naszych interwencji w Pradze, to uważam, że istotnie byłoby najlepiej, gdybyśmy byli u Pana Ministra Hodży¹² z Panem Szefem Sekcji Roubikiem. Audiencja u Pana Ministra Benesza¹³ jestem głęboko przekonany, że byłaby dla sprawy nadzwyczaj pożyteczną i proszę

¹⁰ Jan Fryling (1891–1977) – dyplomata, urzędnik, Prezes Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce (1972–1977).

¹¹ Kopia listu Walerego Goetla do Václava Roubíka z 11 maja 1926, AN PAN i PAU, sygn. K III-36, I/9.

¹² Milan Hodža (1878–1944) – czechosłowacki dziennikarz i polityk, Minister Oświaty (1926–1929), minister spraw zagranicznych (1935–1936), premier (1935–1938).

¹³ Edvard Beneš (1884–1948) – czeski polityk, premier a następnie prezydent Czechosłowacji (1935–1938; 1945–1948).

Fot. 5. Fotografia zbiorowa uczestników Naukowego Zjazdu Przedstawicieli Czechosłowacji, Rumunii i Polski ws. ochrony przyrody oraz parków narodowych położonych na granicy państw. Na fotografii m.in. Bronisław Romaniszyn, Radim Kettner, Walery Goetel, Władysław Szafer, Karel Domin, Kraków 13–14 grudnia 1929 r., AN PAN i PAU, sygn. K III-36, fot. nr 6058

Photo 5. Group photo of the participants of the Scientific Congress of Representatives of Czechoslovakia, Romania and Poland on the protection of nature and borderland national parks. In the photo are Bronisław Romaniszyn, Radim Kettner, Walery Goetel, Władysław Szafer, Karel Domin, and others. Kraków, December 13–14, 1929, AN PAN and PAU, ref. no. K III-36, photo no. 6058

bardzo o poczynienie wszelkich wysiłków, aby taką audiencję po zielonych świętach uzyskać, oprócz konferencji z Panem Kroftą¹⁴. Również chodzi o konferencję z dyr. Šimanem¹⁵ co do czego powiem Panu Koledze w Pradze rozmaite ważne poufne rzeczy (21 maja 1928)¹⁶.

Nota postawiła Goetla w bardzo trudnej sytuacji, bowiem zarzucano mu, iż wprowadza opinię publiczną w błąd, sugerując, że Czechosłowacja dąży na równi z Polską do utworzenia pogranicznych parków. Goetel odpowiedź na notę odebrał jako osobistą porażkę, jednak nie zaprzestał działać. Wraz z prof. Szaferem zorganizowali w grudniu 1929 r. konferencję naukową dot. pogranicznych parków narodowych, tożsamą do tej z 1925 r. Wzięli w niej udział uczeni z Czechosłowacji, Polski i Rumunii, którzy wspólnie zgłosili

¹⁴ Kamil Krofta (1876–1945) – czeski historyk i dyplomata, profesor Uniwersytetu Karola w Pradze, minister spraw zagranicznych (1936–1938).

¹⁵ Karel Šiman (1882–1957) – czeski ekspert do spraw leśnictwa, pedagog i redaktor czasopism, Generalny Dyrektor Lasów Państwowych i Gospodarstw Rolnych w Czechosłowacji (1923–1939).

¹⁶ Archiwum Muzeum Narodowego w Pradze, fond Karela Domina, korespondencje Walery Goetel, nr 1179, karton 10. Walery Goetel zrealizował spotkania z wszystkimi, wymienionymi w liście politykami. Ponadto odbył konferencję z Prezydentem Czechosłowacji – Tomášem Masarykiem.

postulaty o uchwaleniu ustaw o ochronie przyrody w trzech państwach, powołaniu organizacji urzędowych ochrony przyrody, a także utworzeniu stałej Komisji Porozumiewawczej ws. ochrony przyrody, do której kompetencji należałoby administrowanie pogranicznymi parkami narodowymi. W celu realizacji powyższych wniosków powołano komitet organizacyjny złożony z przedstawicieli trzech państw. Polskę mieli reprezentować w Komitecie: Władysław Szafer i Walery Goetel. Obydwaj uczeni mieli nadzieję, iż konferencja na nowo zaangażuje Czechosłowaków w sprawę tworzenia pogranicznych parków.

USTAWY

Utworzenie parku narodowego wymagało oparcia się na konkretnym akcie urzędowym, co podkreślał Jan Gwalbert Pawlikowski pisząc do Walerego Goetla: (...) *należało stworzyć ustawę o ochronie przyrody, która stanowiłaby podstawę do tworzenia parków. Czesi powinni byli ustalić swoją ustawę, a obie powinny być podobne do siebie i przedyskutowane przez obydwie strony. Ustawy te byłyby uchwalone osobno przez obydwie Rządy* (Lwów, 11 maja 1925)¹⁷.

W 1927 r. rozpoczęto prace nad projektem ustawy parkowej (zob. Goetel, 1927). Uczestniczyli w nich przede wszystkim Jan Gwalbert Pawlikowski, Władysław Szafer i Walery Goetel, a także prawnicy z Uniwersytetu Jagiellońskiego, głównie prof. Fryderyka Zoll¹⁸. W wyniku konferencji podjęto decyzję, aby prezydium PROP zwróciło się do Komisji Kodyfikacyjnej z prośbą o opracowanie tegoż projektu, na co Komisja wyraziła zgodę. Równocześnie prowadzono dyskusje na temat ogólnej ustawy o ochronie przyrody. Z czasem pojawił się pomysł połączenia obu ustaw w jedną, co nie zostało jednak przeprowadzone.

W celu realizacji ustaw utrzymywano stały kontakt z MWRiOP, a Walery Goetel często wyjeżdżał do Warszawy, aby tam uzgadniać szczegóły dotyczące projektów. Ustawa o ochronie przyrody była gotowa już w 1929 r., lecz z powodu ciągle zmieniających się ministrów, kolejnych konsultacji i poprawek, Sejm opóźniał jej przyjęcie. Ostatecznie została uchwalona dopiero 10 marca 1934 r., zaś w Czechosłowacji, mimo wielu prób, nie udało się w okresie międzywojennym wprowadzić w życie tożsamej ustawy (Danecka & Radecki, 2020).

WYKUP GRUNTÓW

Akcja tworzenia parków pogranicznych niosła ze sobą wiele trudności. Znaczna część dotyczyła wykupu ziem przeznaczonych na przyszły park narodowy. Majątki te, często rozdrobione znajdowały się w posiadaniu wielu osób. Przez kilka lat Walery Goetel, reprezentujący zarówno rząd polski, PROP oraz PTT, prowadził rozmowy z ich właścicielami. W Tatrach sprawy wykupu ziem były bardziej skomplikowane, zaś znaczący sukces w tym zakresie osiągnięto w Pieninach¹⁹, gdzie w 1928 r. państwo polskie wykupiło z przeznaczeniem na park narodowy – dobra rodziny Drohojowskich, a dwa

¹⁷ List Jana Gwalberta Pawlikowskiego do Walerego Goetla, Lwów, 11 maja 1925, AN PAN i PAU, sygn. K III-36, I/8.

¹⁸ Fryderyk Zoll (1865–1948) – prawnik, profesor i rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego, członek Komisji Kodyfikacyjnej RP.

¹⁹ Więcej na temat działalności Walerego Goetla na rzecz utworzenia Pienińskiego Parku Narodowego zob. artykuł Karwowskiego i in. (2022) – w niniejszym tomie.

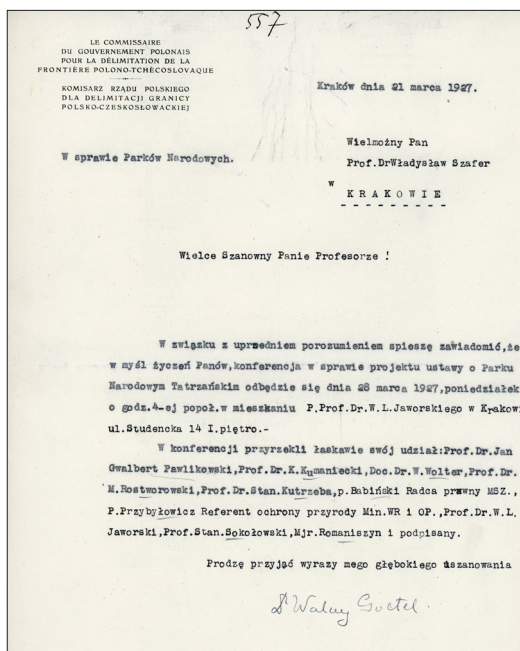
lata później majątki Dziewolskich. A tak pisał do Goetla Bronisław Dłuski – mąż Anny z Drohojowskich, właścicielki majątków pieniężskich, kiedy dowiedział się, iż Ministerstwo Skarbu wyraziło zgodę na zakup Pienin:

Tak więc ta sprawa ciągnąca się tyle lat i przechodząca tyle rozmaitych faz dobiega końca, a stało się to dzięki niespożytej energii i konsekwentnemu działaniu Szan. Pana Profesora. Toteż proszę przyjąć wyrazy najserdeczniejszej podzięk. O dalszym przebiegu sprawy nie omieszka donosić Szan. Panu Profesorowi, gdyż prawdopodobnie będzie jeszcze potrzeba Jego interwencji we Lwowie, by tam sprawy nie przetrzymali w Dyrekcji Lasów lub w Generalnej Prokuraturii Skarbu (która musi kontrakt zaakceptować) (7 września 1928)²⁰.

Goetel wielokrotnie pośredniczył również w wykupie ziem pod Park Narodowy Tatrzański. Negocjował m.in. w imieniu Skarbu Państwa zakup majątków szafarskich Józefa i Jerzego Uznańskich. Z kolei w 1929 r. w liście do Jana Gwalberta Pawlikowskiego pisał: *podaję Panu Profesorowi do najściślejszej poufnej i tylko osobistej wiadomości, gdyż w razie rozgłosu nie uda się akcja (ceny gruntów skoczą w górę) że Polskie Towarzystwo Tatrzańskie otrzymało z Prezydium Rady Ministrów z Funduszu Kultury Narodowej 100.000 zł na wykupno części przy Morskim Oku w Pięciu Stawach Polskich i Hali Gąsienicowej (11 kwietnia 1929)²¹.*

UTWORZENIE PIENIŃSKIEGO PARKU NARODOWEGO

W lipcu 1930 r., po licznych trudnościach, Rząd RP zakupił od rodziny Dziewolskich drugą partię Pienin (250 ha), a 31 sierpnia 1930 r. odbyła się w Szczawnicy nieformalna uroczystość ogłoszenia Pienin parkiem narodowym. Głównym inicjatorem tego przedsięwzięcia, a równocześnie jego organizatorem był Walery Goetel:

Fot. 6. Pismo Walerego Goetla do Władysława Szafera ws. spotkania dot. ustawy parkowej, Kraków, 21 marca 1927 r., AN PAN i PAU, sygn. PROP 62/I

Photo 6. Letter from Walery Goetel to Władysław Szafer regarding a meeting concerning the Park Act, Kraków, March 21, 1927, AN PAN and PAU, ref. no. PROP 62/I

²⁰ List Bronisława Dłuskiego do Walerego Goetla z 7 września 1928, AN PAN i PAU, sygn. K III-36, I/9. W spuściznie znajduje się kilka listów Bronisława Dłuskiego do Walerego Goetla. Ponadto występują pojedyncze listy innych spadkobierców: Stanisława Drohojowskiego, Olgi z Drohojowskich Guillaume, płk. Jana Poraję Nowickiego.

²¹ List Walerego Goetla do Jana Gwalberta Pawlikowskiego, Kraków, 11 kwietnia 1929, AN PAN i PAU, sygn. K III-36, I/8.

Fot. 7. Podczas uroczystości ogłoszenia Pienin parkiem narodowym, Czorsztyn, 31 lipca 1930 r., w środku siedzi Walery Goetel, Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-G-2712-2

Photo 7. During the ceremony declaring the Pieniny Mountains a national park, Czorsztyn, August 31, 1930, Walery Goetel sitting in the middle, Narodowe Archiwum Cyfrowe, ref. 1-G-2712-2

Gdy w Tatrach jesteśmy więc ciągle jeszcze na zrudnej drodze do Parku Narodowego, w innym czarownym zakątku Podhala, Pieninach, mamy nareszcie górski pograniczny Park Narodowy ostatecznie utworzony. (...) Wszak historia tego Parku, to historia sześciu lat starań, zabiegów, zwalczania wyrastających wciąż trudności, częściowo zdało się niepokonalnych, nieskończonych konferencji, posiedzeń, wyjazdów, ukazywania Pienin zmieniającym się nieustannie miarodajnym dygnitarzom rządowym. Ileż to razy w akcji tej zdawało się, że już, już zwyciężamy, a ileż to razy leżeliśmy na samym dnie, pod gruzami przywalających nas, rozbitych zdało się doszczętnie, całych prac. Zwyciężyliśmy jednak. I zwycięstwo to niech będzie realnym, bo w ziemi tkwiącym dowodem mocy, jaką może mieć wiara w ziszczenie umiłowanego celu i ów pogardzany przez sceptyków „naiwny” optymizm (Goetel, 1930).

Akcja miała przede wszystkim wzbudzić zainteresowanie wśród opinii publicznej, a szczególnie u naszych południowych sąsiadów, którzy nie odpowiadali na propozycje Polaków dotyczące wspólnych działań na rzecz parków. MSZ RP celowo zwlekało dwa lata z odpowiedzią na notę MSZ Czechosłowacji z 1929 r., aż do momentu ogłoszenia Pienin parkiem narodowym, mając nadzieję, iż może to mieć duży wpływ na zmianę ustosunkowania się strony czechosłowackiej do spraw pogranicznych parków narodowych²².

²² Kopia pisma Józefa Becka – Wiceministra Spraw Zagranicznych RP do MSZ ČR, Warszawa, 25 lutego 1931, AN PAN i PAU, sygn. PROP 62/I.

We wrześniu 1931 r. Walery Goetel jako pełnomocnik rządu polskiego podpisał w Gdyni z rządem czechosłowackim umowę o drodze pienińskiej i ułatwieniu ruchu na obszarze pogranicznym Dunajca. Jeszcze w tym samym roku wielokrotnie wyjeżdżał do Warszawy i Pragi, by załatwić tam w odpowiednich ministerstwach wszelkie sprawy stojące na drodze do utworzenia w Pieninach pierwszego pogranicznego parku narodowego w Europie. Ostatecznie na wiosnę 1932 r. zapadły w obu państwach decyzje o utworzeniu parków narodowych, a dn. 17 lipca 1932 r. w Czerwonym Klasztorze odbyła się wielka uroczystość ogłoszenia rezerwatu po czechosłowackiej stronie Pienin:

Godzi się wspomnieć, że dzień 17 lipca był wielkim triumfem prof. Goetla, dniem jego radości i dumy. On to bowiem razem z Szaferem był inicjatorem, on to pracował wytrwale nad urzeczywistnieniem, nic też dziwnego, że uczestnicy czeskosłowaccy urządzili gorącą owację, wyrażając mu swoją wdzięczność. Po oficjalnym przyjęciu, nastąpiło zwiedzanie Pienin (...). W połowie drogi na terenie parku prof. Goetel udzielał fachowych wyjaśnień, dla niego bowiem Pieniny to archiwum geologiczne, gdzie przebogata przyroda złożyła swe pergaminy, świadectwa procesów i prac tysięcy wieków (Wiktor, 1932).

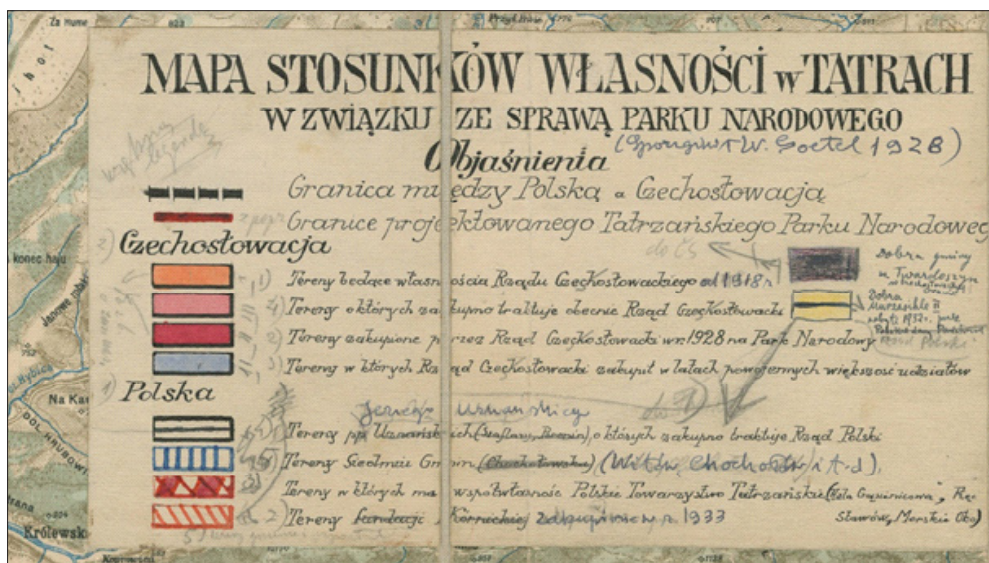
Walery Goetel został powołany w skład Komisji Parkowej i uczestniczył w jej pierwszym posiedzeniu dn. 3 października 1933 r. w Krościenku nad Dunajcem, a następnie mocno zaangażował się w przygotowanie pierwszego i jedyne w dwudziestolecie międzywojennym, wspólnego posiedzenia dwóch Komisji: Słowackiego Rezerwatu w Pieninach i Parku Narodowego w Pieninach, które odbyło się w dn. 8–9 stycznia 1934 r. w Krakowie.

KOMISJA ORGANIZACYJNA TATRZAŃSKIEGO PARKU NARODOWEGO

Kiedy ostatecznie utworzono Pieniński Park Narodowy, wszelkie wysiłki i prace skierowane zostały na rzecz realizacji kolejnych parków, a przede wszystkim tatrzańskiego. W 1932 r. zakupiono dobra Murzasichle ś.p. Józefa Uznańskiego, a w 1933 r. kompleks dóbr zakopiańskich Fundacji Kórnickiej. Zaś dzięki zabiegom Władysława Szafera, jeszcze w tym samym roku, walne zgromadzenie Polskiej Akademii Umiejętności podjęło uchwałę, na mocy której powstał Rezerwat na Babiej Górze. Goetel wciąż uczestniczył we wszystkich etapach prac prowadzonych na rzecz idei parków. To z jego inicjatywy MSZ RP wysłało w 1933 r. kolejną notę do MSZ Czechosłowacji w sprawie przyspieszenia przez ich rząd nominacji pełnomocnika dla Tatrzańskiego Parku Narodowego²³. Uczony utrzymywał stały kontakt z Dominem, Kettnerem oraz Roubikiem, który w styczniu 1933 r. poinformował Goetla o zamiarze złożenia wniosku do rady ministrów z prośbą o mianowanie go pełnomocnikiem dla dalszych rokowań z Polską we wszystkich sprawach związanych z utworzeniem Parku Tatrzańskiego:

Mam nadzieję, że w styczniu propozycja zostanie przyjęta i przekazana polskiemu rządowi, a wtedy zaczniemy działać bez związanych rąk i tak, jak dyktuje nam sumienie i potrzeba tego idealnego pomnika przyjaźni polsko-czechosłowackiej. Park Tatrzański będzie wtedy ręką, która rozległe ziemie słowiańskie: polską na północy i wschodzie, słowacką na południu

²³ List Walerego Goetla do Karela Domina, Kraków, 31 maja 1933, Archiwum Muzeum Narodowego w Pradze, fond Karela Domina, korespondence Walery Goetel, nr 1179, karton 10.

Fot. 8. Legenda mapy stosunków własności w Tatrach w związku ze sprawą parku narodowego wraz z uwagami Walerego Goetla, 1928 r., AN PAN i PAU, K III-36, I/335.

Photo 8. Legend of the Cadastral map of the Tatra Mountains in connection with the national park issue with comments by Walery Goetel, 1928, AN PAN and PAU, K III-36, I/335

i czeską na zachodzie wzniesie ku niebu dziękczynnie za odzyskaną wolność i umocnioną przyjaźń. Palec wskazujący pozostanie Polski! Pomorski „korytarz”, gdyby go chciał sąsiad z zachodu dotknąć, niech zaciśnie tę dłoń w pięść i odstraszy śmiałka²⁴.

W 1933 r. powstała Komisja Przygotowawcza Parku Narodowego Tatrzańskiego w Czechosłowacji pod przewodnictwem Juraja Slavíka²⁵. Wiceprzewodniczącym tejże Komisji został Roubík, a jej członkami m.in. Karel Domin i Radim Kettner. Goetla mianowano zaś pełnomocnikiem rządu polskiego do porozumiewania się z tą Komisją w sprawach wymagających traktowania międzynarodowego.

Prace na rzecz pogranicznego parku w Tatrach rozwijały się pomyślnie aż do 1934 r. Wówczas w obu państwach pojawiły się plany budowy kolei linowych na Kasprowy Wierch w Polsce i Łomnicę w Czechosłowacji. Pomimo usilnych starań PROP, w tym Goetla i Szafera, by zatrzymać przedsięwzięcie oraz sprzeciwu wielu towarzystw i instytucji społecznych i turystycznych, obóz „bobkociągowców” (Stochlak, 2016) zwyciężył, a kolej została wybudowana i oddana do użytku w 1936 r. Akcją towarzyszyła nagonka prasowa m.in. „Ilustrowanego Kuriera Codziennego”, wymierzona w środowisko przyrodników, walczących o utworzenie Parku Tatrzańskiego, ale także o własny autorytet. Na niewiele zdała się dymisja Władysława Szafera i rezygnacja członków PROP, w tym Goetla. „Ochroniarze” musieli pogodzić się z zaistniałym faktem. Pomimo przeszkód realizowali rozpoczęte dzieło Tatrzańskiego Parku Narodowego.

²⁴ List Václava Roubíka do Walerego Goetla, Praga, 1 stycznia 1933, Archiwum Narodowe w Pradze, Národní archiv, Fond: Archiv Václava Roubíka – dokumentace státních hranic, 1764–1941, AVR, Č. NAD 1580.

²⁵ Juraj Slávik (1890–1969) – czechosłowacki dyplomata i polityk, w l. 1929–1932 minister spraw wewnętrznych, poseł czechosłowacki w Warszawie (1936–1939).

Próba załagodzenia sporu było powołanie przez Ministerstwo Oświaty w 1936 r. Komisji Organizacyjnej Parku Narodowego Tatrzańskiego. Jej przewodniczącym został Władysław Szafer, a jego zastępcą Walery Goetel. Na pierwszym posiedzeniu dn. 8 czerwca 1936 r. w ramach Komisji powołano osiem podkomisji. Goetel brał aktywny udział w pracach czterech z nich: 1) dla spraw komunikacji i turystyki, 2) dla spraw pasterstwa, 3) dla spraw ochrony krajobrazu i przyrody nieożywionej, 4) dla zachowania cech swojszczyzny Tatr i Podhala. Efektem końcowym Komisji był projekt rozporządzenia Rady Ministrów o utworzeniu Tatrzańskiego Parku Narodowego, uchwalony na ostatnim posiedzeniu Komisji dn. 23 kwietnia 1937 r. w Warszawie. Został on przekazany Ministrowi WRiOP przez delegację na której czele stał jeden z jego współautorów – Walery Goetel (Klimaszewski, 1989).

AKCJE TZW. „PROPAGANDOWE”

Niezwykle ważne w akcji tworzenia pogranicznych parków narodowych były wszelkiego rodzaju tzw. przez Goetla „akcje propagandowe”, które miały uświadomić społeczeństwo, pokazać opinii publicznej istotę ich realizacji, a jednocześnie promować i popularyzować wiedzę o obszarach chronionych. Bez wątplenia działalność Goetla na tym polu była pierwszorzędna. W l. 1923–1939 regularnie wygłaszał referaty w Polsce i zagranicą poświęcone parkom narodowym. Miał wiele odczytów i audycji na ten temat w Polskim Radio. Z akcji realizacji parków składał szczegółowe i bardzo obszerne sprawozdania w *Wierchach* (1924–1937) i *Ochronie Przyrody*. Publikował także w wielu innych czasopismach. Należy podkreślić, iż był doskonałym propagatorem idei parków na forum międzynarodowym. W 1924 r. cały świat dowiedział się o koncepcji pogranicznego parku narodowego w Tatrach, dzięki korespondencji Goetla z Williamem T. Hornaday’em – amerykańskim zoologiem, aktywnie działającym na rzecz ochrony przyrody i parków narodowych²⁶. Goetel zwrócił się do niego za pośrednictwem A. Le Chapelliera – dyrektora stacji ornitologicznej w Wersalu, prosząc o wskazówki przy tworzeniu parków w Polsce²⁷. Amerykanin opublikował list Goetla w czasopiśmie „Zoological Society Bulletin”, komentując go własnym wstępem²⁸. Opracował też swego rodzaju wytyczne do utworzenia parków pogranicznych w Polsce na podstawie własnych obserwacji nad

²⁶ William Temple Hornaday (1854–1937) – amerykański zoolog, pionier ruchu ochrony przyrody w USA, pierwszy dyrektor nowojorskiego parku zoologicznego, współtwórca pierwszego pogranicznego parku narodowego na świecie – Waterton-Glacier, na granicy USA i Kanady.

²⁷ List A. Chapelliera do przedstawiciela rządu polskiego, w którym wyjaśniał, iż prof. Goetel zwrócił się do niego z prośbą, aby zapytał swojego przyjaciela Williama T. Hornaday’a o tworzenie pogranicznych parków narodowych w USA. Chapellier załączył do pisma odpowiedź, jaką dostał od Hornaday’a w tej sprawie, Wersal, 17 maja 1924. Kopia listu została wysłana do Komisarza Rządowego Czeskiej Republiki – Václava Roubíka, Archiwum Narodowe w Pradze, Národní archiv, Fond: Archiv Václava Roubíka – dokumentace státních hranic, 1764–1941, AVR, Č. NAD 1580.

²⁸ Tak napisał Hornaday w Biuletynie: *Po otrząśnięciu się Europy z powojennego chaosu ekonomicznej nędzy, świat będzie czytał i przyjmie z głębokim zadowoleniem wiadomość o utworzeniu w pasie granicznym między Polską a Czechosłowacją parków narodowych, tak ważnych dla naturalnej piękności przyrody obu państw. Idea ta zdradza wyższy stopień duchowej kultury, silną i pełną inicjatywę przedsiębiorczość, które bezsprzecznie zasługują na najwyższy podziw i uznanie*, zob. Goetel, W. (1925). The great program of Poland and Czechoslovakia for national parks. *Zoological Society Bulletin*, 2, 27–36; zob. też: Publikacja Amerykańska o projektowanych Parkach Natury na pograniczu Polsko-Czesko-Słowackim. *Ochrona Przyrody*, 1925, nr 5, 79.

zakładaniem parków w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie²⁹. Być może nadanie rozgłosu tej sprawie przyspieszyło działania Amerykanów na rzecz realizacji pierwszego pogranicznego parku narodowego na granicy USA i Kanady, który otwarto w 1932 r., zaledwie dwa tygodnie przed Parkiem Narodowym w Pieninach³⁰. Tego jednak w 1924 r. Goetel nie mógł przewidzieć, a główny efekt, jaki miała przynieść akcja listu Hornaday'a, czyli zainteresowanie innych państw, szczególnie Czechosłowacji, tworzeniem pogranicznych parków, został zrealizowany. W maju 1927 r. rząd polski wysłał Walerego Goetla w Pireneje na prośbę członków Société nationale d'acclimatation de France. Francuzi poprosili Goetla o napisanie projektu parku pogranicznego w Pirenejach na podstawie doświadczenia Polaków przy tworzeniu tego typu obszarów w Polsce³¹. Z kolei w 1932 r. udał się uczony ponownie w podróż po europejskich parkach narodowych, tym razem odwiedził i szczegółowo zapoznał się z parkami alpejskimi, co miało niewątpliwie duże znaczenie dla prac polskich nad realizacją parków narodowych. Uczony odwiedził: austriacki Park Karwendel, szwajcarski Park Engadin, francuski Park Pelvaux (obecnie Écrins) i włoski Park Narodowy Gran Paradiso.

Goetel zgłaszał postulaty o utworzeniu pogranicznych parków narodowych niemalże na wszystkich konferencjach, kongresach i zjazdach w których brał udział m.in. na forum Karpackiej Asocjacji Geologicznej, Asocjacji Słowiańskich Towarzystw Turystycznych, Związku Polskich Towarzystw Turystycznych, Międzynarodowej Unii Alpinistycznej, Ligi Ochrony Przyrody, Związku Ziemi Górskich, które jednocześnie współtworzył, a także na plenum Zjazdów Słowiańskich Geografów i Etnografów w Czechosłowacji (1925) i Polsce (1927), Międzynarodowym Kongresie Turystycznym, Uzdrowskim i Klimatycznym w Paryżu (1937) i wielu innych. Z kolei będąc uczestnikiem Zjazdu Przyrodników i Lekarzy Czechosłowackich w Pradze w 1928 r., wraz z Dominem, Kettnerem i Dvorským postawili wniosek o utworzeniu w Tatrach Parku Natury w związku z 10-leciem istnienia Republiki Czechosłowackiej. W tym samym roku napisał Goetel memoriał, który Związek Powszechny Nauczycielstwa Polskiego wręczył Prezydentowi Mościckiemu w celu poparcia akcji i przyspieszenia realizacji Parku w Tatrach, dla uczczenia 10-lecia istnienia Państwa Polskiego³². Aby pokazać niezwykle piękno Tatr czy Pienin zabierał tam Goetel wielokrotnie najwyższych urzędników państwowych oraz uczonych i działaczy różnych towarzystw krajowych i zagranicznych. W 1929 i 1934 towarzyszył Prezydentowi Mościckiemu podczas jego wizyty w Tatrach i Pieninach, co zapewne miało szeroki oddźwięk wśród społeczeństwa, a i sam Prezydent zauroczony przyrodą, pomagał i wspierał akcję tworzenia parków, o czym pisał Goetel do Pawlikowskiego: *Dzięki bardzo życzliwemu*

²⁹ Plan administrowania Parkami Narodowymi i ich fauna na pograniczu Polski i Czechosłowacji. Przygotował Dr. William T. Hornaday na podstawie obserwacji nad zakładaniem i administracją parków w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie z 5 czerwca 1924 r. Dokument znajduje się w spuściźnie Walerego Goetla, AN PAN i PAU, K III-36, 1/28.

³⁰ Amerykanie żywo interesowali się realizacją parków pogranicznych w Polsce. W 1927 r. Poselstwo Amerykańskie w Warszawie zwróciło się do MSZ Polski o udzielenie informacji o zamierzeniach rządu polskiego dot. założenia pogranicznych parków narodowych w Polsce [Pismo MSZ do MWRiOP, Warszawa 16 maja 1927, AN PAN i PAU, sygn. PROP 62/I] i odpowiedź Walerego Goetla – Komisarza Rządu RP do Delimitacji Granicy Polsko-Czechosłowackiej na prośbę Poselstwa Amerykańskiego, 15 czerwca 1927, AN PAN i PAU, sygn. PROP 62/I.

³¹ Co ciekawe Goetel wspominał, iż Francuzi i Hiszpanie byli przekonani, iż to oni jako pierwsi utworzą pograniczny park narodowy na świecie. Tymczasem Goetel ocenił, iż stan prac nad realizacją parku w Pirenejach to zaledwie mały fragment tego, co zrobili wówczas dla idei parków pogranicznych Polacy.

³² Zob. Memoriał Związku Powszechnego Nauczycielstwa Polskiego z 1928 r., AN PAN i PAU, sygn. PROP 62/I.

Fot. 9. Walery Goetel prezentuje mapę projektowanego parku narodowego w Tatrach uczestnikom zjazdu PEN-Clubów, czerwiec 1930 r., AN PAN i PAU, sygn. K III-36, fot. nr 1760.

Photo 9. Walery Goetel presents a map of the planned national park in the Tatras to the participants of the PEN-Club convention, June 1930, AN PAN and PAU, ref. no. K III-36, photo no. 1760

stanowisku Prezydenta Mościckiego, którego woziliśmy w lutym do Morskiego Oka, istnieje prawdopodobieństwo otrzymania na ten cel [wykup ziem pod park] dalszych kwot z Funduszu Kultury Narodowej dla Towarzystwa Tatrzańskiego³³.

Ponadto był inicjatorem i jednym z organizatorów wycieczek uczestników Zjazdu Asocjacji Słowiańskich Towarzystw Turystycznych w Tatry i Pieniny w 1927 r. Oprowadzał również po tych obszarach uczestników Światowego Kongresu Federacji Międzynarodowej PEN Clubów w Warszawie w 1930 r. oraz członków Société nationale d'acclimatation de France, których zabrał w 1935 r. w Dolinę Rybiego Potoku, Białki oraz Tatry Bielskie i Pieniny.

³³ List Walerego Goetla do Jana Gwalberta Pawlikowskiego, Kraków 11 kwietnia 1929, AN PAN i PAU, sygn. K III-36, I/8.

EPILOG

Powyższy artykuł powstał na bazie materiałów źródłowych ze spuścizny Walerego Goetla oraz na podstawie akt Państwowej Rady Ochrony Przyrody, znajdujących się w zbiorach Archiwum Nauki PAN i PAU³⁴. Autorka korzystała również z wielu artykułów i sprawozdań uczonego opublikowanych w czasopismach: *Wierchy* i w *Ochronie Przyrody*. Niezwykle istotna dla ustalenia szczegółów związanych z historią realizacji parków jest korespondencja Walerego Goetla z czeskimi uczonymi, zaangażowanymi w całą akcję tj. Karelem Dominem i Radimem Kettnerem. Listy Walerego Goetla z Radimem Kettnerem zostały opracowane i wydane w Pradze w 2019 r.³⁵. Natomiast pokaźny zbiór korespondencji Walerego Goetla z Karelem Dominem znajduje się w spuściźnie czeskiego uczonego w Archiwum Muzeum Narodowego w Pradze³⁶. Niemniej ważne dla sprawy są także materiały komisarza rządu czechosłowackiego Václava Roubíka, zachowane w Archiwum Narodowym w Pradze, a przede wszystkim jego korespondencja z Walerym Goetlem³⁷. O działalności Goetla na rzecz parków narodowych i ochrony przyrody pisał także prof. Zbigniew Wójcik, który od wielu już lat zajmuje się postacią uczonego (Wójcik, 2013, 2019). Należy podkreślić, iż Goetel był niezwykle rzetelny w opisywaniu przedsięwzięć, w których uczestniczył. Wszystkie jego artykuły i sprawozdania z działalności na rzecz parków są zgodne z informacjami zawartymi w materiałach źródłowych, którymi dysponujemy.

Artykuł nie wyczerpuje w całości zagadnienia, jest jedynie próbą podsumowania roli Walerego Goetla w tworzeniu parków pogranicznych w latach międzywojennych. Sygnalizuje pewne aspekty działalności uczonego na tym polu. Bardzo pobieżnie zaprezentowano działalność uczonego na rzecz utworzenia Pienińskiego Parku Narodowego, gdyż zagadnienie zostało omówione w innym tekście opublikowanym na łamach tego czasopisma³⁸.

Zaangażowanie Walerego Goetla w utworzenie pogranicznych parków narodowych to bez wątpienia temat na dużą publikację. Praca jaką wykonał na tym polu wraz z prof. Szaferem i wieloma innymi działaczami tamtego czasu zasługuje na prawdziwe uznanie. Setki odczytów, wykładów, artykułów poświęconych tematyce pogranicznych parków narodowych, liczne konferencje krajowe i zagraniczne w ministerstwach i innych instytucjach urzędowych, spotkania i negocjacje z właścicielami dóbr ziemskich ws. sprzedaży terenów położonych na obszarach projektowanych parków, współorganizacja konferencji naukowych w 1925 i 1929 r., a także wspólne spotkania Komisji Parków Pienińskich

³⁴ Spuścizna Walerego Goetla, AN PAN i PAU, sygn. K III-36, akta PROP: AN PAN i PAU, sygn. PROP 60/I, 60/II, 111.

³⁵ *Korespondencja Walerego Goetla i Karela Domina*, oprac. J. Laskosz, J. Chodějovský, Praga 2019. Edycja powstała w ramach projektu współpracy Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie z Instytutem Masaryka i Archiwum Akademii Nauk Republiki Czeskiej (Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.).

³⁶ Archiwum Muzeum Narodowego w Pradze [Archiv Národního muzea], fond Karela Domina, korespondence Walery Goetel, nr 1179, karton 10; Więcej o współpracy Walerego Goetla z Karelem Dominem i korespondencji uczonych ws. utworzenia pogranicznych parków narodowych, zob. Laskosz, J. (2019). W boju o pograniczne parki narodowe, z korespondencji Walerego Goetla i Karela Domina. *Wierchy*, 82, 75–98. W najbliższych latach planowane jest wydanie całości korespondencji Goetel-Domin w ramach współpracy Archiwum Nauki z Instytutem Masaryka i Archiwum Akademii Nauk Republiki Czeskiej.

³⁷ Národní archiv, Fond: Archiv Václava Roubíka – dokumentace státních hranic, 1764–1941, AVR, Č. NAD 1580.

³⁸ Zob. Karwowski, K. i in., (2022) – w niniejszym tomie.

w 1934 r. to zaledwie fragment szerokiej i różnorodnej działalności uczonego na niwie tworzenia parków. Do powyższych dodać można, wszelkiego rodzaju akcje promujące parki, upowszechniające wiedzę o nich, tak w kraju, jak i na arenie międzynarodowej. Mowa tutaj o licznych wycieczkach, organizowanych przez Goetla w Tatry i Pieniny dla uczestników różnego rodzaju zjazdów towarzystw turystycznych, naukowych i społecznych. Wielka uroczystość ogłoszenia Pienin Parkiem Narodowym to w dużej mierze także dzieło Goetla, który wszystko skrupulatnie zaplanował i zorganizował, aby zachęcić Czechosłowaków do intensywniejszej współpracy z Polakami na rzecz wspólnego, pierwszego pogranicznego parku narodowego. Wreszcie zgłaszane przy okazji różnego rodzaju konferencji postulaty, list do Hornaday'a, memoriał do prezydenta Mościckiego czy wyjazdy w celach poznawczych do innych parków europejskich – to także wkład Goetla w powstawanie parków narodowych.

Większą część roku 1938 spędził Goetel w podróży po Azji. Będąc w drodze powrotnej w porcie w Genewie dowiedział się z gazet o odzyskaniu Jaworzyny i całych Pienin dla Polski. Emocje, które wówczas towarzyszyły uczonemu zawarte są we fragmencie jego dziennika z podróży, pod datą 15 listopada:

Jestem pod niesłychanym dominującym wrażeniem. A więc urzeczywistnione tyloletnie walki i dążenia. Zdobycie Jaworzyny oznacza całkowity przewrót w dziejach Tatr. Sprawa Parku Narodowego Tatrzańskiego ma zupełnie inne perspektywy. Otwiera się olbrzymia praca, wyobrażam ją sobie w Polsce. I to od razu trzeba się do niej brać, bez wytchnienia. Także Pieniny w całości nasze, Park Narodowy także i słowacki nasz, sprawa drogi Pienińskiej otwarta. [...] Przed Polskim Towarzystwem Tatrzańskim ogromna robota w Beskidach Śląskich i Tatrach³⁹.

Niestety zapal Goetla na kilka lat zatrzymała II wojna światowa. Po jej zakończeniu kontynuował uczony rozpoczęte dzieło pogranicznych parków narodowych, lecz w zupełnie nowej rzeczywistości...

PIŚMIENNICTWO

- Danecka, D. & Radecki, W. (2020). Organizacja ochrony przyrody – tradycja i współczesność w Polsce, Czechosłowacji, Czech i Słowacji. W: P. Dąbrowski (red.), *Zacząło się od Tatr. Historia i współczesność ochrony przyrody w Polsce*, (s. 9–13). Kraków.
- Goetel, W. (1927). Dookoła utworzenia pogranicznych parków narodowych. *Wierchy*, 5, 141–142.
- Goetel, W. (1970). Znaczenie Tatr i Pienin dla światowego rozwoju ochrony przyrody. *Wierchy*, 39, 11–12.
- Goetel, W. (1930). W walce o parki narodowe. *Wierchy*, 8, 16.
- Kawrowski, K., Laskosz, J., Vončina, M. (2022). Rola Profesora Walerego Goetla w tworzeniu Parku Narodowego w Pieninach. *Prądnik. Prace i Materiały Muzeum im. prof. Władysława Szafera*, 32, 263–274
- Klimaszewski, M. (1989). Walery Goetel – zasłużony dla Podhala i społecznik, W: *Walery Goetel – jako uczonego, organizator nauki i działacz. Pokłosie myśli Goetlowskiej. Materiały z Sesji poświęconej pamięci Rektora AGH Prof. Walerego Goetla w Setną Rocznicę urodzin (1889–1989)*, (s. 20–21). Kraków.
- Laskosz, J. (2019). W boju o pograniczne parki narodowe – z korespondencji Walerego Goetla i Karela Domina. *Wierchy*, 82, 75–98.

³⁹ Maszynopis dziennika Walerego Goetla z podróży po Azji w 1938 r., AN PAN i PAU, sygn. K III-36, II/5.

- Stochlak, J. (2016). Kolej linowa na Kasprowy Wierch jako źródło podziałów i perspektywa przyszłego rozwoju turystyki. *Prawne Problemy Górnictwa i Ochrony Środowiska*, 2, 99–112.
- Wiktor, J. (1932). Wielkie święto w Czerwonym Klasztorze. *Ilustrowany Kurier Codzienny*, Nr 202, 23 lipca 1932.
- Wójcik, Z. (2013). Ewolucja poglądów Walerego Goetla (1889–1972) na problemy ochrony środowiska. *Prace Komisji Historii Nauki PAU*, 12, 117–129
- Wójcik, Z. (2019). *Walery Goetel (1889–1972). By w góry było po co chodzić. O turystyce, parkach narodowych i sozologii*. Kraków, 331–342.

SUMMARY

Walery Goetel (1889–1972) was a geologist, professor and rector of the Academy of Mining in Krakow and later of the AGH University of Science and Technology, and a creator of the concept of ‘sozology’ as a discipline dealing with conservation of the environment and its resources. He was initiator of the establishment of national parks in borderland areas in the Pieniny and Tatra Mountains, and in the massif of Babia Góra. As the Government Commissioner for the Delimitation of the Border of the Republic of Poland, and from 1925 also a delegate of the State Council for Nature Conservation (PROP) for the matters of the National Parks in borderland areas, he took an active part in the creation of borderland national parks. Noteworthy among Goetel’s efforts for the establishment of parks in the Tatra and the Pieniny is his multifaceted collaboration with scientific, tourist and government institutions and their representatives, as well as with individual scientists from Poland and Czechoslovakia. His work as a mediator between the Polish Government and the heirs of some estates in the Pieniny and Tatra Mountains concerning the purchase of these lands should also be recognized as a major contribution. Goetel promoted the beauty of the Tatra and Pieniny, especially in his writings in various magazines and his radio talks on the subject.